

melik'in oğlu I. Velîd halife olunca (705) Ahtal'a hiç iltifat etmedi. O sıralarda yetmiş yaşında olan Ahtal'ın yıldızı bu sebeple söndü. Beş yıl sonra da öldü.

Ahtal ile Emevîler devrinin ünlü şairlerinden Ferezdak ve Cerîr Arap edebiyatında müstakıl bir tabaka meydana getirirler. Tağlibîler'in düşmanı olan Kay-soğulları'nı şiirleriyle savunan Cerîr ile bir Tağlibî olan Ahtal arasında meydana gelen atışmalar (nekâiz*) çok ünlüdür. Bu atışmalarda Ferezdak, Cerîr ile aynı kabileden olmasına rağmen Ahtal'ın tarafını tutmuştur. Zaten Cerîr'in Ahtal'ı gördüğü zaman onun kendisini "yuta-cağı" endişesine kapıldığını itiraf etmesi, Ahtal'ın hicivdeki yerini göstermektedir. Arap münekkithleri eserlerinde bu üç şaire geniş yer vermişler, aralarında karşılaştırmalar yapmışlardır. Ahtal'ı kasidelerinin derli toplu, üslûbunun lirik, duygularının ince ve temiz oluşu bakımından övmüşlerdir. İbn Sellâm üçünü aynı seviyede tutarken Ebû Ubeyde İslâm devri şairleri arasında Ahtal'ın başta geldiğini söylemiş, Ebû Amr b. Alâ ise, "Şayet Ahtal Câhiliye döneminde bir gün bile yaşamış olsaydı, onu en büyük sayardım" demiştir. Ferezdak onun medihte kendisinden üstün olduğunu kabul ederken Cerîr hem medihte hem de hiciv ve hamriyyâtta (şarapla ilgili şiirler) kendilerinden üstün olduğunu itiraf etmektedir. Hamriyyâtta hayli ünlü olan Ahtal'ın şarabı tasvir ederken, hayranı olduğu Câhiliye şairi A'sâ'nın tesirinde kaldığı görülür. Mağrur kişiliğini ortaya

koyduğu **fahriye***lerinde şekil yönünden bir yenilik getirmediği gibi dili ve kılıplaşmış ifadeleri çağdaşlarınınkinden farklı değildir. Ahtal'ın şiirleri, yaşadığı çağın olaylarını işlemesi, siyasî tartışma ve çekişmeleri aksettirmesi bakımından tarihî bir değer de taşımaktadır.

Ebû Saîd es-Sükkerî'nin tertip ettiği divanı, Salhânî tarafından ilk defa 1891'de Beyrut'ta basılmıştır. Cerîr ile olan tartışmalarını şair Ebû Temmâm III. (IX.) asırda *Nekâ'izu Cerîr ve'l-Ahtal* adıyla toplamış, bu eserin Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde (nr. 5471, 144 vr.) bulunan tek nüshası yine Salhânî tarafından yayımlanmıştır (Beyrut 1922).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretü eş-Şari'l-ʿArab*, Kahire 1308, s. 170; Cumahî, *Fuḥûlû's-Şuʿarâ*, I, 298, 451-502, ayrıca bk. İndeks; Ebû Temmâm, *Nekâ'izu Cerîr ve'l-Ahtal* (nşr. A. Salhânî), Beyrut 1922; İbn Kuteybe, *eş-Şiʿr ve's-suʿarâ*, s. 393-404; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâ-nî*, Kahire 1285/1868, VII, 169-188; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, I, 459-462; L. Şeyho, *Şuʿarâ'ü'n-Nasrâniyye*, Beyrut 1890-1927, III, 170; Serkis, *Muʿcem*, I, 408-409; Brockelmann, *GAL*, I, 49-52; *Suppl.*, I, 83-84; Sezgin, *GAS*, II, 318-321; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), I, 284-288; Şevki Dayf, *et-Tetauvür ve't-tecdid fi'siʿri'l-Emevî*, Kahire 1959, s. 131-142, 162-175; a.mlf., *Târîhu'l-edeb*, II, 258-264; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şuʿarâ' ve devâvîn*, Beyrut 1978, s. 101-103; Ömer Ferrûhi, *Târîhu'l-edeb*, I, 555-564; İlyâ Hâvî, *el-Ahtal fî şetretih ve nefsiyyeti-hî ve şî'rîh*, Beyrut 1981; Halil Merdum Bey, "el-Ahtal", *MMiAdm*, XXXIII/2 (1958), s. 177-203; H. Lammens, "Ahtal", *IA*, I, 226-228; R. Blachère, "al-Ahtal", *Et* (İng.), I, 331.

AZMİ YÜKSEL

AHTERİ

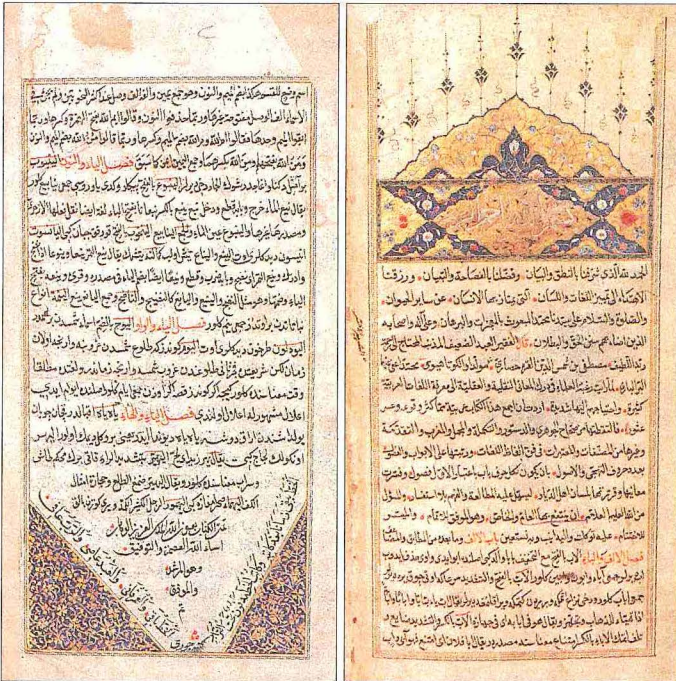
(أختری)

Muslihuddin Mustafa
(ö. 968/1560-61)

Ahterî adlı sözlüğü ile tanınan
ünlü dil bilgini.

Karahisar'da (Afyonkarahisar) doğduğu için Karahisârî nisbesiyle de anılır. Babasının adı Şemseddin'dir. Hayatının muhtelif safhalarına, nerede ve hangi hocalardan öğrenim gördüğüne dair kaynaklarda bilgi yoktur. Sadece Kütahya'da müderrislik yaptığı ve orada öldüğü bilinmektedir. Arap dili ve edebiyatından başka siyer ve fıkıh alanlarında da eserleri vardır.

Eserleri. 1. **Ahterî. Ahterî-i Kebîr** diye de anılan bu Arapça-Türkçe sözlük onun en meşhur eseridir. Belli başlı Arapça kaynaklardan faydalanarak 952 (1545) yılında tamamladığı eser, yaklaşık 40.000 kelime ihtiva etmektedir. Her ne kadar muhteva ve sağlamlık bakımından Mütercim Âsım Efendi'nin *Kâmus Tercümesi* ile kıyaslanamazsa da bazı özelliklerden dolayı haklı bir ün kazanmıştır. Bu özellikler şöyle sıralanabilir: a) Arapça kelimeleri, sülâsî ve rubaî köklerini dikkate almaksızın yazılışlarına göre alfabetik olarak tertip etmesi, böylece kendinden önceki sözlüklere göre bugünün lugatçılık anlayışına daha uygun bir yenilik getirmesi; b) Çok kullanılan kelimeleri seçip almak suretiyle kitabın hacmini küçültmesi ve bu sebeple onu bir el lugatı haline getirmesi; c) Kelimelerin karşılıklarını mümkün olduğu kadar Türkçe vermesinin yanında, eş anlamlı bir diğer Arapça kelimeyle de pekiştirmesi; d) Verdiği mânaya göre kelimeyi bir Arapça örnek cümle içinde kullanarak dile hâkimiyet kazandırması. Eserde Eski Türkiye Türkçesi devresine (XIII-XV. yüzyıllar) ait olup Osmanlı Türkçesi'nde ihmal edilen öz Türkçe kelimelerin kullanılması ve ayrıca eserin bazı ağız özellikleri taşıması sözlüğe çağdaş dilcilik ve Türkoloji araştırmaları bakımından ayrı bir değer kazandırmaktadır. **Ahterî**'nin diğer Arapça-Türkçe sözlüklerden daha fazla tutulması, "kebîr" (büyük) sıfatıyla anılmasına sebep olmuştur. Bu durum bazı yazarlarda, **Ahterî**'nin bir de "sağîr" (küçük) ve "evsat" (orta) boylarının mevcut olduğu zannını uyandırmıştır. Fakat eldeki yazma nüshalar arasında hiçbir fark bulunmaması ve ayrıca muhtelif baskıların daima aynı hacimde yapılmış olması bu görüşü çürütmekte ve bunun "ke-

Ahterî
Lugatı'nın
ilk ve son
sayfaları
(Süleymaniye Ktp.,
Hacı Beşir Ağa,
nr. 622)

bîr" sıfatından kaynaklanan bir yanlış çağırışım olduğunu ortaya koymaktadır.

Pek çok kütüphanede çeşitli yazma nüshaları bulunan *Ahterî*, 1242 (1826) yılından beri İstanbul, Mısır, İran, Hindistan ve Kırım'da değişik boyalarda, bir veya iki cilt halinde, aslında olduğu gibi maddeleri satır içinde veya satır başlarına alınarak sütunlar halinde (meselâ İstanbul 1311) birçok defa basılmıştır. İlk baskılarla yazma nüshalar, muhteva ve dil itibarıyla aynı ise de daha sonraki bazı sütunlu baskılarda ekleme ve çıkarmalar yapıldığı, eserin dilini sadeleştirme yoluna gidildiği görülmektedir. *Ahterî*'nin, kelimeler üzerinde yapılan filolojik açıklamaların atılarak yalnız sözlük karşılıklarının verildiği *Lugat-ı Ahterî-i Cedîd* isimli, basıldığı yer ve yıl gösterilmeyen muhtasar bir baskısı daha bulunmaktadır ki bu çalışma aslından çok farklı hale getirilmiş olduğu için bir *Ahterî Lugatı* sayılamaz. *Lugat-ı Ahterî-i Cedîd*'in İbrahim Ulaş ve Abdülkadir Dedeoğlu tarafından hazırlanan ve kelime karşılıkları yeni harflerle verilen bir baskısı da yapılmıştır (İstanbul 1979). 2. *Câmi'ü'l-mesâ'il (el-Mühimme)*. Bazı fıkhi meseleleri ihtiva ettiği için *Ümmül-fetâvâ* diye de tanınır. Kaynaklarda *Ahterî*'ye nisbet edilen *Câmi'ü'l-lisân*, *Câmi'ü'l-mesâ'il*'in yanlış okunmuş şekli olmalıdır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Yazma Bağışları, nr. 993, 222 varak; Kılıç Ali Paşa, nr. 339, 323 varak; Fâtiḥ, nr. 2471, 348 varak) nüshaları vardır. 3. *Târîḥ-i Ahterî*. Peygamberlerin ve bazı İslâm büyüklerinin hayatına dair olan bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fâtiḥ, nr. 4211/1, 102 varak) bir nüshası bulunmaktadır. 4. *Şerḥ 'ale'r-Risâletil-Kefevî fi'l-edeb*. Bu risâlenin, Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası vardır (Serez, nr. 3851/14, 216-228). *Ahterî*'nin bunlardan başka, tarihî-edebî musâhabe tarzında kaleme aldığı *Hâmilül-muḥâḍarât* adlı bir eseri daha bulunmaktadır (bk. *Osmanlı Müellifleri*, I, 225).

BİBLİYOGRAFYA:

Keşfü'z-zunûn, I, 31; Atâi, *Zeyli Şakâik*, s. 20; *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 803; *Hediyetü'l-ʿarifîn*, II, 434-435; *Osmanlı Müellifleri*, I, 224-225; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 630; Gövsa, *Türk Meşhurları*, I, 28; M. Saadettin Aygen, *Afyonkarahisarlı Alim ve Lügatçı Ahterî*, Afyon 1980; Hulusi Kılıç, *Türkçe'de Arap Lexicographiesi Çalışmaları* (doktora tezi, 1984), UÜ İlahiyat Fakültesi, s. 29-36; G. Flügel, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften*, Wien 1985, I, 119-120; "Ahterî", *İA*, I, 228; "Ahterî, Mustafa", *TA*, I, 281; "Akhtari", *El²* (Fr.), I, 342.

HULUSİ KILIÇ

AHUND

(أخوند)

İran ve Türkistan'da
din âlimlerine verilen ve menşei
tam olarak bilinmeyen bir sıfat.

Kelimenin aslı büyük bir ihtimalle Farsça'dır. *Hund*, muhtemelen "okudu, tahsil etti" mânalarını taşıyan *hând* veya "üstat, efendi" anlamına gelen *hâvend* kelimesinin bozulmuş şeklidir. Baştaki a-ekin ise Farsça'da da kullanılan Türkçe ağa kelimesinin kısaltılmış şekli olması mümkündür. Zeki Velidi Togan bu kelimenin Yedisu'da Türk Nestûrî papazları için kullanılan *argun* veya *arhun* kelimesinden türediğini ileri sürerse de bu zayıf bir ihtimaldir.

Ahund kelimesi ilk defa Timurîlar devrinde büyük şöhret kazanmış âlimler için saygı ifade eden bir pâyeye olarak kullanılmıştır. Meselâ geniş bilgisiyle meşhur olan ve Herat şehrinde üç medreseyi birden idare eden Mevlânâ Fasihuddin Nizâmî bu sıfat ile anılmıştır. Ahund, Safevîler devrinde bilhassa hikmet ilmi ile uğraşan âlimlere verilen yüceltici bir sıfat olmuştur. Bunun en tanınmış örneği, bazan sadece Ahund diye de anılan Molla Sadrâ-yi Şîrâzî idi. Kelime Kaçarlar zamanında aşağı yukarı aynı mânayı taşıyan *molla* unvanıyla birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Bunun bir örneğini Ahund Molla Abdülkerim Erivânî teşkil etmektedir. Bu âdet XX. yüzyılın başlarında da sürdü. Meselâ o devrin en meşhur fakihî olan Muhammed Kâzım-ı Horasânî, Âhund-i Horasânî olarak anılırdı. Fakat ahund kelimesi giderek özelliğini kaybetmiş ve yüksek ulemâdan ziyade çocuk eğitimi ile meşgul olan alelâde hocalara verilen bir sıfat haline gelmiştir. Yakın zamanlarda ise laik gruplarca bütün din adamlarını küçümseme ifadesi olarak kullanılmıştır. Nitekim, İran İslâm Devrimi'nden sonra yeni kurulan düzene karşı olanlar kelimenin bu kullanımına dayanarak *ahundizm* tabirini uydurmuşlardır.

Ahund kelimesi Çağatayca, Osmanlıca, Yeni Uygurca ve Kazan Türkçesi dahil olmak üzere bazı Türk dillerinde de yer almıştır. Doğu Türkistan'da "efendi, üstat" karşılığı olarak kullanılmış, Batı Türkistan'da yüksek seviyedeki ulemâ, Kazan'da yüksek derecede dinî iş gören ve mahalle imamlarına nezaret eden başımam da bu sıfatla anılmıştır. Bu kelimayı Çin müslümanları *ahong* şeklinde cami imamı için kullanmaktadır. Nâdir de olsa Afganistan ve Pakistan'da da kelimeye ahun şeklinde rastlanır.

BİBLİYOGRAFYA:

Muhammed Hüseyin Tebrîzî, *Burhân-ı Kâfi* (nşr. Muhammed Muîn), Tahrân 1330 hş./1951, I, 21; Şeyh Süleyman Efendi, *Lugat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmânî*, İstanbul 1298, s. 6; Radloff, *Versuch*, I, 98-99, 135; J. W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, İstanbul 1890, "ahûnd" md.; Dihhudâ, *Lugathâne*, I, 21; d'Ollene, *Recherches sur les musulmans chinois*, Paris 1911, s. 439; A. Zeki Velidî Togan, "Ahund", *İA*, I, 228; "Âkhûnd", *El²* (İng.), I, 331; H. Algar, "Âkhûnd", *Elr*, I, 731-732.

HAMİD ALGAR

AHUND MOLLA

(أخوند ملا)

Muhammed Kâzım-ı Horasânî
(1839-1911)

Şîî fıkıḥ usulüne
önemli yenilikler getiren
ve İran meşrutiyet inkılabını destekleyen
ulemânın en önde geleni.

Babası Molla Hüseyin, Herat asıllı seyyar bir vâizdi. Meşhed'de doğdu ve ilk tahsilini orada yaptı. 1860 yılında Hâdî-i Sebzevârî'den felsefe öğrenmek için Sebzevâr'a gitti; daha sonra Tahrân'a geçip Molla Hüseyin Huî'nin yanında felsefe tahsiline devam etti. Fıkıḥ derslerini ise Necef'te o zamanki Şîîler'in tek mercü'ü-t-taklîdî (fıkıḥ otoritesi) olan Şeyh Murtaza Ensârî'den aldı. Ensârî'nin 1864 yılında vefatına kadar yanından ayrılmayan Ahund, onun en meşhur talebesi olan ve ölümünden sonra tek mercü'ü-t-taklîdî haline gelen Mirza Muhammed Hasan-ı Şîrâzî'nin derslerine de devam etti.

1874'te Şîrâzî Necef'ten ayrılıp Sâmerrâ'da yeni bir ilim merkezi kurunca, Necef'te Ahund'un yıldızı iyice parlamaya başladı. Her gün fıkıḥ usulü konusunda verdiği konferanslar İslâm dünyasının muhtelif bölgelerinden gelen talebeler tarafından görülmemiş bir ilgi ile takip edildi. Şîrâzî'nin 1894 yılında vefatından sonra Sâmerrâ önemini kaybedince Necef eski yerini tekrar kazandı ve Ahund Şîîler'in tek mercü'ü-t-taklîdî oldu. Talebelerinin sayısının 1000'i bulduğu, bunlardan 120'sinin ictihad derecesine yükseldiği rivayet edilir. Bunların en önde gelenleri arasında Muhammed Hüseyin-i Nâinî, Aka Ziyâeddîn-i İrâkî ve Muhammed Hüseyin Kumpânî zikredilebilir.

Ahund ilmî faaliyetleri yanı sıra İran'ın siyasî ve içtimâî işleriyle de uğraşmıştır. 1898'de Şîraz'da Şirket-i İslâmiyye adı altında bir mensucat fabrikası kurulunca, Ahund ithal edilen elbiseleri boykot etmeyi ve ancak İran'da yapılanları giymeyi bütün müslümanlar için farz ilân